

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK BÁZISMÚZEUMA

– Martyin Emília –

Kezdeti múzeumi törekvések a hazai románok kutatásában

A trianoni határ meghúzása után Magyarországon maradt román népesség történetének és néprajzának tematikus kutatása a 20. század derekától indult meg igazán, azzal a felismeréssel, hogy a magyarországi nemzetiségek történetének, kulturális és néprajzi jellegzetességeinek vizsgálata nem hiányozhat a magyarországi kutatásokból. Több magyar történész, etnográfus és múzeumi szakember fordította figyelmét a magyarországi települések román lakosságának sajátos kulturális vonásaira.¹

A muzeális munka vonatkozásában Domonkos Jánosnak, a gyulai múzeum igazgatójának nevét kell elsőként megemlítenünk, aki 1905-ben vetette fel a múzeumi gyűjtemények néprajzi anyaggal történő bővítését, nevezetesen javasolta magyar, német és román szoba berendezését és bemutatását a megyei múzeum kiállításában. Ötlete azonban nem valósult meg. Az intézmény későbbi igazgatója, Implom József, a háborúból való hazatérése után, 1947 őszétől tervbe vette a magyarországi románság néprajzi kutatását. Terveinek megvalósítására nem maradt ideje, ugyanis Gyula város polgármestere 1950-ben Lükő Gábort, a debreceni múzeum munkatársát nevezte ki a gyulai múzeum igazgatójának. A jeles néprajzos, Lükő Gábor 1934–1935-ben részt vett a Román Társadalomtudományi Intézet által szervezett, Dimitrie Gusti szociológus-esztéta vezette romániai kutatásokban. Gyulai múzeumigazgatóként sok román vonatkozású tárgyat gyűjtött az 1950-es években, és fontos adatokat jegyzett le a magyarországi románok tárgyi kultúrájáról, valamint a román népdalokról és a néphagyományokról. Adatainak értékét növeli, hogy mivel beszélt a nyelvet, pontos megnevezéseit adta a tárgyaknak, illetőleg a népdalok szövegeit is feljegyezte. 1952-ben hagyományos román tárgyakat is felvonultató néprajzi kiállítást szervezett Gyulán a budapesti Néprajzi Múzeum anyagából. Dankó Imre a népi építészet, a vásározó körzetek vizsgálatakor szentelt figyelmet a román lakosságra vonatkozó adatoknak. Igen értékesek a terepmunka során történt feljegyzései, melyek az Erkel Ferenc Múzeum Általános Adattára anyagát gyarapítják, és helyet kaptak a később, 1977-ben Debrecenben megjelent *Opuscula Ethnographica* című tanulmánykötetében. A gyűjtő- és feldolgozó munkát a '70-es években Bencsik Já-

---

¹ A magyarországi románok kutatástörténetéről részletesebben: PETRUSÁN–MARTYIN–KOZMA 2000. 21–23, 79–83.

nos folytatta, akinek a hagyományos állattartás és a népszokások tárgykörében publikált tanulmányai szintén saját gyűjtésein alapultak.²

A román nemzetiségi, főként a néprajzi kutatások fejlődését hátráltatta, hogy nem volt elég hazai román szakembere a területnek, a magyar kutatók közül pedig csak igen kevés beszélt a román nyelvet. A magyarországi románokkal kapcsolatos néprajzi kutatások jellemzője az volt, hogy olyan területek feldolgozására törekedett, amelyek az etnikus jegyeket hangsúlyosan hordozzák (pl. népszokások, népköltészet, néphit, néptánc), ritkábban találhatunk írásokat pl. a földrajzi-társadalmi környezet által természetszerűleg determináltabb tárgyi néprajzzal kapcsolatosan (1–2. kép).

A Békés megyei múzeumi szervezet és a román bázismúzeum

A magyarországi románok történetének és néprajzának kutatása az 1974. évtől a Békés megyei múzeumi szervezet hatáskörébe tartozik országos gyűjtőkörrel.³ A minisztériumi döntést, hogy a Békés megyei múzeumi szervezet a hazai szlovákok mellett a románok bázismúzeumaként működjön, feltehetőleg az indokolta, hogy Békés megyében élnek a legnagyobb számban románok, s a leltárkönyvek adatai szerint az 1970-es évek elejéig a megyei múzeumi szervezet történeti és néprajzi gyűjteményeiben a románságra vonatkozó tárgyak és adatok száma igen csekély volt.

A megyei fenntartású intézmény Békés, Hajdú-Bihar és Csongrád megye román közösségei történeti múltjának, népi kultúrájának vizsgálatát két munkatárs, Csobai Lászlóné történész és Martyin Emília néprajzos főmuzeológus alkalmazásával végzi. Feladatuk a román nemzetiségre vonatkozó néprajzi tárgyak, történeti dokumentumok, valamint a szellemi kultúra emlékanyagának gyűjtése és folyamatos feldolgozása mellett a hazai románság története és néprajza különböző területeinek publikációkban való feldolgozása, kiállításokon és előadásokon való bemutatása, népszerűsítése.

Az utóbbi évtizedek társadalmi-gazdasági változásai nem hagyták érintetlenül a nemzetiségi közösségek népi kultúráját. A gazdálkodási mód megváltozása, a régi lakóházak lebontása miatt a hagyományos paraszti kultúra feleslegessé vált tárgyi emlékeinek nagy része megsemmisült. A felgyorsult átalakulási folyamat, valamint a magángyűjtők felvásárlásai miatt még sürgetőbb és fontosabb feladat lett az etnikus jegyeket hordozó tárgyak gyűjtése (3–4. kép).

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága tehát közel négy évtizede végzi a hazai románság történeti-néprajzi kutatását. A plusz feladatokkal járó bázisstevenység költségeit saját költségvetéséből fedezi, nem rendelkezik a feladathoz szükséges központi anyagi támogatással.

---

² A megyei múzeum kezdeti román vonatkozású tevékenységéről: MARTYIN 2010. 142–150.

³ MARTYIN 2004.

Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról szóló 2010. évi jelentésének 5. pontjában foglalkozik a megyei szintű muzeális intézmények – a megyei múzeumok igazgatóságainak – nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenységével, a bázismúzeumok helyzetével.

„A bázismúzeumok az 1970-es években kaptak megbízatást – országos gyűjtőkörrel – az adott hazai nemzetiség történeti, néprajzi és kulturális hagyományokra vonatkozó emlékeinek gyűjtésére, feldolgozására és bemutatására. Nemzetiségi bázismúzeumi feladatkörű intézmények: a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, amely horvát, szerb és szlovén anyaggal rendelkezik, a tatai Kuny Domokos Múzeumhoz tartozó Német Nemzetiségi Múzeum, valamint a szlovák és román anyagot gondozó békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum. Mindhárom intézmény a megyei múzeumi szervezet része, fenntartójuk a megyei önkormányzat.”⁴

A román bázismúzeummal kapcsolatosan ugyanebben a jelentésben a következőket fogalmazza meg:

„A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága 2009-ben elfogadott Alapító Okiratának 6. pontja utal a nemzetiségi kulturális feladatokra. A múzeum működési köre »Békés megye közigazgatási területe, a magyarországi szlovák és román nemzetiségi néprajz esetében Magyarország.«

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának 2009-ben elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzata is tartalmazza a bázismúzeumi feladatokat. A II. fejezet 2. pontjában a részletes feladatok között jelzi: »Nemzetiségi muzeológia területén szlovák és román vonatkozásban országos gyűjtőkörrel rendelkezik a szervezet.« Az V. fejezetben, ahol a megyei múzeumi feladatellátásban résztvevő intézmények és a szakágak területi vetületét mutatják be, az 1.2. pontban a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjtőterületénél Békés megye mellett a magyarországi szlovák és román nemzetiségi néprajz esetében Magyarország szerepel. Ugyanebben a fejezetben az egyes szakágak területi vetületénél a 2.3. pontban azt is rögzítették, hogy »néprajzi területen a szlovák kisebbség bázismúzeumi feladatait a békéscsabai, a román kisebbség bázisfeladatait pedig a gyulai múzeum végzi. A német emléktárgy gyűjtésének központja Békéscsabán található.«⁵

Román történeti és néprajzi gyűjtemények

A nemzetiségi bázisfeladatok elindításának fontos szempontja volt, hogy a gyűjtemények anyaga – az anyagi lehetőségek függvényében – román történeti és néprajzi tárgyakkal bővüljön. A gyűjtési nehézségek ellenére a Magyarországi

---

⁴ KÁLLAI 2010. 69.

⁵ KÁLLAI 2010. 76.

Románok Kulturális Szövetségével és a Magyarországi Románok Kutatóintézetével közösen megrendezett néprajzi táborok keretében végzett munka, valamint a bázismúzeum munkatársainak egyéni gyűjtései által több ezer tárgygal, fényképpel és dokumentummal gazdagodott a gyulai és a békéscsabai múzeumok néprajzi és történeti gyűjteménye.

Az elmúlt évtizedekben a következő helyszíneken voltak néprajzi-történeti táborok: Kétegyháza (1976), Battonya (1977), Elek (1978), Méhkerék (1979), Bedő (1980), Kétegyháza (1981), Körösszegapáti (1982), Magyarcsanád (1983), Körösszakál (1984), Pusztatollaka (1985), Zsáka (1986), Battonya (1987), Pocsaj (1988), Létavértes (1989), Mezőpeterd (1990), Darvas (1991), Vekerd (1992), Sarkadkeresztúr (1993), Nyíradony (1994), Elek (1995), Csorvás (1996), Méhkerék (1997), Bedő (1998), Pusztatollaka (1999).

A táboroknak a gyűjtemények gyarapításán túl egyéb fontos hozadéka is volt. Az azokban résztvevő középiskolásoknak és főiskolai hallgatóknak lehetőségük volt elsajátítani a terepmunka módszereit, közelebbi kapcsolatba kerültek a múzeumokkal, megismerhették a múzeumi munkát. A fiatalok tehát elméleti és szakmai képzést kaptak, ugyanakkor munkájukkal jelentős segítséget nyújtottak a múzeumnak.⁶

Az 1979-től folyamatosan bővülő román történeti gyűjtemény főként az egyes települések történetére, jeles személyiségeinek tevékenységére vonatkozó tárgyi és dokumentumanyagból áll (5. kép). A tárgyak nagyrészt a két világháború közötti időszakban működő egyesületek, dalegyletek, olvasóköri, kiemelkedő személyiségek tevékenységéhez köthetők. A dokumentumok között egyaránt találhatók iratok, könyvek, nyomtatványok, fényképek, plakátok és sajtótermékek. Különös értéket képviselnek a jeles személyiségek hagyatéka, melyek között megemlíthetjük pl. Miskucza Péter kétegyházi, Csumpilla Demeter békési és Luczai Mláden magyarcsanádi ortodox lelkészek, Szabó Demeter gyulai görögkeleti esperes, Popovics Kornél csorvási jegyző, Domokos Sámuel nyelvészprofesszor, Váncsa Vilmos tanészkezető, Nyisztor György állami díjas népművelő, Kovács Tivadar népzeneész és Nyisztor György néptáncos személyes tárgyait és iratait.⁷

A történeti kutatások lényeges forrásai a levéltári dokumentumok. A múzeum román történésze a mai magyarországi román közösségekre vonatkozó levéltári kutatásokat végez mind a magyarországi, mind pedig a romániai levéltárakban. Mivel a hazai román közösségekre vonatkozó legteljesebb tárgyi és iratanyag a Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteményében található, igen fontos feladat ennek az anyagnak a rendezése, kutathatóvá tétele, amelynek több évtizedes feldolgozó munkáját is a bázismúzeum munkatársai végzik.⁸

A több ezer tételt számláló, részben a Munkácsy Mihály Múzeum, részben az Erkel Ferenc Múzeum leltárába került néprajzi tárgyak a népelet legkülönbözőbb

---

⁶ A néprajzi táborok tevékenységéről, eredményeiről: MARTIN 1999. 54–61.

⁷ A történeti gyűjteményről részletesebben: CSOBAI 1996. 7–12.

⁸ CSOBAI–MARTIN 1999. 100–114.

területeinek bemutatására alkalmasak. Megtalálhatóak köztük a román közösségek-től származó bútorok, viseleti darabok, textíliák, népi cserépedények, gazdasági eszközök, használati tárgyak éppúgy, mint a hagyományokkal, néphittel kapcsolatos tárgyak és az archív fényképek. A gyűjteményben különös értéket képviselnek a szőtt-hímzett textíliák, hiszen ezeket még az utóbbi évtizedekben is házilag készítették, így készítési módjukat, motívumaikat kevésbé befolyásolták külső tényezők, ezért jobban megőrizték az etnikus sajátosságokat. Említésre méltóak az archív fotók, amelyek egy-egy közösség életmódjáról, viseletéről, a paraszti élet belső rendjéről hordoznak fontos információkat (6–7. kép).

Az Erkel Ferenc Múzeum román vonatkozású történeti tárgyai és néprajzi gyűjteményei egységet alkotnak a Munkácsy Múzeumban lévő román gyűjteményrészekkel, hiszen ezek elhelyezése a mindenkori raktározási lehetőségek függvénye volt. Így tehát az Erkel Ferenc Múzeum román nemzetiségi tárgyi anyaga, segédgyűjteményei, általános adattára és hangzós anyag tára a Békés megyei román bázismúzeum szerves része.

Az 1200 tételt számláló Magyarországi Románok Általános Adattára főként néprajzi gyűjtéseket, a román táborok anyagait, népdalkottákat, a hazai román mesék lejegyzett változatait, a románság történetével kapcsolatos dokumentumokat, a terepmunkák során készített fényképeket tartalmaz. A hangzós anyag tár 250 hangkazettája és ezek digitalizált változata, valamint az utóbbi évek digitális hangfelvételei a népélet legkülönbözőbb területeinek a terepmunkák során rögzített adatait őrzik. A kutatások során készített román témájú fényképek negatívjai az intézmények fotótárába, az újabban, digitálisan készült fotók pedig a számítógépes adatbázisba kerülnek.

Kiállítások

A gyűjtések során a múzeumi gyűjteményekbe került tárgyak lehetővé teszik a hazai románság népéletének kiállításokon való bemutatását. A kiállításokon a tárgyak mellett igen fontos szerepet kapnak a településeken készült fényképek, amelyek megőrkítik a népi kultúra minden maradványát, a hagyományos módon épült lakóházakat, gazdasági építményeket, bútorokat, temetőket, szokáselemeket, munkafolyamatokat valamint a településeken élők mindennapjait.

A Békés megyei etnikai csoportokat bemutató első állandó történeti-néprajzi kiállítás 1980-ban nyílt meg, s egészen 2002-ig volt látható. A Néprajzi csoportok Békésben a XVIII–XIX. században című, több mint két évtizedet megért állandó kiállítás lakóházbelső részleteken és viseleti anyagon keresztül mutatta be a megyében élő nemzetiségek népi kultúrájának sajátosságait, hasonlóságait és különbözőségeit. A 21. század elejére már kivitelezésében elavult kiállítást a 2003 tavaszán megnyílt Azonosság, másság, sokszínűség című új állandó kiállítás váltotta fel. A kiállítás közel 200 négyzetméteren, újszerű szemléletben mutatta be a Magyarország legszínesebb etnikai összetételű megyéjében élő magyarság és nemzetiségi la-

kosság (szerbek, románok, szlovákok, németek, romák) történetét és néprajzát, az együttélés évszázadai alatt bekövetkezett kölcsönhatások során kialakult sajátos népi kultúráját. A kiállítás 2010-ig volt látogatható a Munkácsy Mihály Múzeum állandó kiállításaként. Azóta a megyei múzeumi szervezet honlapján megtalálható virtuális tárlaton láthatóak a magyarországi szlovák és román nemzetiség tárgyi kultúrájának reprezentatív emlékei.⁹

A múzeumi szervezet gazdag román anyagából több időszaki kiállítás is készült. A Munkácsy Mihály Múzeumban volt megtekinthető 1983-ban a megyei szlovákok és románok történetét bemutató időszaki kiállítás *A Coresitől a Calendarul nostruig – Fejezetek a dél-alföldi szlovákok és románok művelődéstörténetéből* címmel (8. kép). 1985-ben, Budapesten, *Fejezetek a magyarországi románok történetéből és néprajzából* című kiállítást rendeztek a bázismúzeum munkatársai.¹⁰ Törökszentmiklóson, Magyarcsanakon, Battonyán és Méhkeréken néprajzi témájú kiállításokon ismerkedhetett meg a látogató közönség a hazai románság kultúrájával. A bázismúzeum, az évtizedek során összegyűjtött tárgyi értékeket több alkalommal is bemutatta Gyulán, abban a városban, ahol az összes országos román intézmény működik. Az időszaki kiállítások közül a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége történetét bemutató, 1988-ban a Dürer Teremben megrendezett kiállítást említjük meg.¹¹

A magyarországi románok első és eddig egyetlen tájháza 1984-ben nyílt meg a Békés megyei Kétegyházában. A lakóháznak a hitelesség kritériumait szem előtt tartó átalakítási és berendezési munkálatait a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársai végezték. A lakóház berendezése főként helyi néprajzi anyagból történt, de a múzeum törzsgyűjteményébe tartozó, leltározott tárgyak is gazdagítják mind a mai napig a tájház anyagát (9. kép).

Szellemi hagyományok

A néphagyományok elhalásának, az anyanyelv visszaszorulásának folyamata miatt a magyarországi románok néprajzi kutatásának másik fontos feladata a hagyományok rögzítése, megőrkítése. A kutatási témákat természetesen meghatározta a hagyományok meglétének, megőrzöttségének mértéke az adott településen. A szellemi hagyományok gyűjtése előzetesen összeállított kérdőívek felhasználásával, magnetofonkazettára való rögzítéssel történik, ugyanis így a hagyományok mellett megőrződnek a tájnyelv helyi sajátosságai is. A gyulai múzeum hanganyag-tára több ezer perces hangzós anyagot tartalmaz. Az elmúlt években vizsgált témák közé tartoztak a jeles napi szokások, a családi élet szokásai, a hiedelemalakok és mágikus eljárások, a ragadványnevek, a hagyományos paraszti öltözet, a kenderfel-

---

⁹ www.munkacsy.hu

¹⁰ CSOBAI 1996. 12.

¹¹ A kiállításához katalógus is készült: CSOBAI 1988.

dolgozás munkafolyamata, valamint a népi textíliák. A gyűjtések eredményei a gyulai múzeum külön e célra létrehozott román adattárába kerülnek.

A Békés megyei románok szellemi hagyományai a 20. század közepéig szinte érintetlenek maradtak. Itt említhetjük meg a népzene és néptánc felbecsülhetetlen értékeit, a népköltészeti alkotások változatos, széles körét, a naptári ünnepekhez, az emberélet fordulóihoz és a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokásokat, a népi hitvilág és gyógyítás emlékeit, az étkezési szokásokat (10–12. kép).

A néptánc, a táncalkalmak fontos szerepet töltek be a román közösség társadalmi életében, a magatartásformák kialakulásában. A magyarországi román, főként méhkeréki és eleki táncok által országos, sőt nemzetközi ismertséget is szerzett a kis létszámú hazai román közösség. A hagyományörző együttesek műsoraiból ismertté vált román táncok közkedveltek lettek, majd bekerültek neves táncegyüttesek repertoárjába is. Tánckoreográfiák színpadra állításával feldolgozásra és bemutatásra került több népszokás is (pl. lakodalmas, kecskemaszkos alakoskodás, sorozás stb.) (13. kép). A néptáncok mellett a Békés megyei román népzenei anyag is felkeltette jeles kutatók, zenészek érdeklődését. A helyi gyűjtések nyomán ismertté vált román népzenei anyag és népdalkincs nagy része hanghordozókon is megjelent.

Ebben az értékmegőrzésben tölt be nagyon fontos szerepet a múzeumi munka, hiszen nagymértékben hozzájárul a különböző etnikus jegyek összegyűjtésében, leírásában, feldolgozásában, ezzel megteremtve az átörökítés lehetőségét is.

Tudományos kutatás, kiadványok

A feldolgozó munka eredményeit önálló kötetekben, tanulmányokban és népszerűsítő cikkekben publikálják a bázismúzeum munkatársai. Ezek között említhetjük a hazai románok betelepüléséről, egyház- és művelődéstörténetéről, a naptári ünnepekről, a népi gyógyászatról, a hiedelemalakokról és a népi textíliákról szóló nagyobb lélegzetű írásokat.

Az 1980-as évektől kezdve a nemzetiségi osztály két munkatársa szerkeszti több román nyelven megjelenő kiadvány köteteit, és közreműködik az oktatásban népismeret címen felhasználásra kerülő szakanyagok összeállításában is. A publikációk lehetőséget teremtenek a hazai román értelmiség írásainak megjelentetésére, ezzel is népszerűsítve a hazai román kultúra értékeit.

A *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria* című nemzetiségi néprajzi sorozat első kötetének 1975. évi megjelenése a magyarországi románok néprajzi kutatásának fontos állomása volt, hiszen általa lehetővé vált a hazai román néprajzi kutatások eredményeinek folyamatos megjelentetése, ismertté tétele. A kötetsorozat kezdetben a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége kiadványa volt, de a kilencvenes évektől kiadását a Magyar Néprajzi Társaság vállalta magára. Ettől az időszaktól a kiadvány kapcsán szoros együttműködés alakult ki a bázismúzeum munkatársai és a MNT nemzetiségi szekciója között, 1995-től ugyanis a bázismúzeum munkatársa vette át a román kötetsorozat szerkesztői teendőit, s folyamatosan

jelentek meg román nyelvű írások a kötet hasábjain a megyei múzeumban végzett kutatások eredményeinek felhasználásával.

Ami a néprajzi kötetek tartalmát illeti, kezdetben a folklórtémák túlsúlya volt a jellemző, hiszen ezek őrizték meg legpregnansabban a nemzetiségi specifikumokat, de később az állattartás, népi textíliák, gyógymódok, népzene feldolgozásával, dialektológiai kutatásokkal bővült a vizsgált területek köre.

A másik tartalmi szempontú jellegzetesség az volt, hogy a dolgozatok túlságosan Békés megye centrikusak voltak, és mindvégig háttérben maradt a Hajdú-Bihar és Csongrád megyében élő románok hagyományos kultúrájának kutatása. Ez utóbbi azért is lett volna fontos, mert ezekben a vegyes lakosságú falvakban sokkal gyorsabb az asszimiláció, az itt élő román közösségek alig beszélik anyanyelvüket, és már csak igen rövid ideig, töredékesen tudják megőrizni a régi tradíciókat.

A néprajzi kötet sorozatnak mindvégig fontos funkciója volt a tudományos feldolgozás mellett az ismeretközvetítés, a népszerűsítés. Igen korán megfogalmazódott a nemzetiségi oktatásban dolgozók részéről ezeknek a kiadványoknak a hasznossága, ami a tanulmánykötetek összeállítása során nem volt elhanyagolható szempont. Az új Nemzeti Alaptantervben megfogalmazott népismereti oktatás a román iskolákban nem valósítható meg az utóbbi években megjelent történeti-néprajzi nyelvészeti publikációk nélkül, a kerettanterv főként az ezekben közölt ismeretanyagot közvetíti a tanulók számára. A 2005–2006. év folyamán elkészültek az Oktatási Minisztérium megbízásából az általános iskolai és gimnáziumi népismereti tankönyvek, melyek összeállítása során a szerzők a megjelent publikációkra, köztük a néprajzi kötet sorozatra is támaszkodhattak.

A román néprajzi kötet sorozat az utóbbi néhány évben kialakult sokrétű és sokirányú szakmai kapcsolat révén egyre inkább a figyelem középpontjába került, a magyarországi románok néprajzára vonatkozó eredményeket hasznosítja a román néprajzi kutatás.

1993-ban alakult meg a Magyarországi Románok Kutatóintézete azzal a céllal, hogy koordinálja a kutatásokat, előtérbe helyezze a legfontosabbnak és legsürgősebbnek ítélt kutatási területeket. A Magyarországi Románok Kutatóintézete megalkalulása óta fontosnak tartja az anyanyelvi publikációk megjelentetését, ezért öröndetes módon könyvkiadásra is vállalkozik. Ezzel tulajdonképpen publikációs lehetőséget teremt a hazai románok történetével és néprajzával foglalkozó kutatóknak is.

A kezdetben a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége, majd a Kutatóintézet kiadásában megjelent Izvorul című néprajzi füzetsorozat lapjain a népi kultúra legkülönbözőbb területeiről találhatunk anyanyelven publikált írásokat, adatközléseket. Az először 1982-ben megjelent Izvorul című füzetsorozatnak eddig 31 száma jelent meg (14. kép). Jelentős szerepet tölt be a románok tudományos kutatási eredményeinek bemutatásában a Lumina című társadalmi, kulturális, tudományos folyóirat, amely történeti, nyelvészeti, irodalmi és művészeti írásokat publikál (15. kép). A Kutatóintézet mindkét kiadványát a bázismúzeum munkatársai szerkesztik, s természetesen írásaik is megjelennek mindkét publikációban.

A népszerűsítés másik formája a különböző konferenciákon előadásokkal való részvétel. A bázismúzeum két munkatársa két évtizede tart előadásokat magyarországi és romániai szakmai konferenciákon, a magyarországi románokkal kapcsolatos legkülönbözőbb történeti és néprajzi témakörökben.

Együtműködések, szakmai kapcsolatok

Az utóbbi évtizedben egyre fontosabbá vált a romániai intézményekkel való kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás és együtműködés. A megyei múzeumi szervezet kapcsolatot létesített az aradi és nagyvárad múzeum munkatársaival. Az aradi és nagyvárad muzeológusok részt vettek a Magyarcsanádon, Eleken, Sarkadkeresztúron, Darvason, Nyíradonyban, Méhkeréken, Bedőben és Pusztatlakán rendezett néprajzi táborok munkájában. A román bázismúzeum munkatársai pedig az együtműködés keretében több romániai településen végeztek adatgyűjtést az interetnikus kapcsolatoknak, a nemzetiségek együttélésének vizsgálatát célozva.

Az Aradi Múzeumi Komplexum és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága együtműködése az 1990-es évek elején kezdődött. Az együtműködés keretében közös kutatásokra, egymás gyűjteményeinek megismerésére, kiállítások cseréjére került sor. Ezek között említhetjük az Arad megye népművészetét bemutató kiállítást, amelyet Békés megye több településén, a Békés megyei múzeumi szervezet tagmúzeumainak kiállítótermeiben láthatott az érdeklődő közönség.

A két intézmény 2004-től kezdődően 5 közös, néprajzi témájú, határokon átívelő, interetnikus PHARE CBC projektet valósított meg.¹² Minden projekt végén egy kötet jelent meg, dokumentumfilm, kiállítás és önálló weboldal készült a kutatási eredményekkel, illetőleg a kutatásban résztvevők konferenciákat is rendeztek a vizsgált témakörökben. A projektekben az Arad Megyei Múzeum (Románia) szakemberei – Sorin Sabău, Elena Rodica Colta, Gabriel Hălmăgean – és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága (Magyarország) kutatói – Ando György, Csobai Lászlóné és Martyin Emília – vettek részt.

Az első „Népszokások és hagyományok. Határokon átívelő kulturális interferenciák” című PHARE CBC projekt¹³ költségvetésének igen fontos részét képezte az öt hónapon keresztül tartó terepmunka. A romániai és magyarországi kutatások összesen kilenc romániai és magyarországi települést érintettek. A projektben szereplő települések kiválasztása nem volt véletlenszerű, hiszen a kutatás a hagyományos kultúrák (román, magyar, szlovák, szerb) típusainak összehasonlító tanulmányozását tűzte ki célul. A vizsgálat tárgyát a hagyományos hegyvidéki és alföldi kultúrák közötti sajátosságok, különbségek, hasonlóságok, interferenciák képezték (16. kép).

---

¹² Az öt projektről részletesen: HĂLMĂGEAN 2009. 59–71.

¹³ COLTA 2004. 543.

A kutatási témakörök a következők voltak: a közösségek történelme és az együttélés következtében felmerülő gondok; a hagyományos építészet változásvizsgálata; a hegyvidéki és alföldi hagyományos mesterségek, a különböző etnikumok népszokásai és néphite. A projektben résztvevő muzeológusok a kutatás eredményeit közlő kétnyelvű kiadványban öt témakörben nyújtottak átfogó képet egy változásban lévő, de archaizmusát hagyományaiban mégis megőrző paraszti világról.

A 2005–2006. év folyamán zajló, „Vasútállomások és néphagyományok. Határokon átívelő vasúti kulturális utazások” című PHARE CBC projekt a két múzeum második közös vállalkozása volt. A tíz hónapon át folyó kutatási projekt Tótkomlóstól Nagyhalomig, vagyis a Körösök völgyéből az Alföldön át a hegyekig terjedő útvonalat követve, megpróbálta bemutatni a vidék régészeti, természeti, kulturális és épített örökségét (17. kép).

Az érintett települések vasútállomásaira és néphagyományaira vonatkozó leltári anyagok, szakirodalmak, iratok, fényképek és dokumentumok feltárása után több héten át folyó terepmunkára került sor. A terepmunka közben készült fotókat és archív felvételeket tartalmazó, ismeretterjesztő fényképalbum vasúttörténeti áttekintést nyújt, valamint átfogóbb képet ad a természeti és épített örökség szépségeiről.¹⁴ A kutatás másik fontos célja volt a vizsgált vegyes lakosságú települések néphagyományainak, kulturális rendezvényeinek feltérképezése, egy rendezvénynaptárral egybekötött útikalauz összeállítása a gyűjtött anyag turisztikai szempontú felhasználása, népszerűsítése érdekében.¹⁵

A projektben résztvevő szakembereknek az volt az elsődleges szándéka, hogy szélesebb körben megismertessék néhány Arad és Békés megyei vasútvonal történetét, fontosabb állomását, hogy a rossz állapotban lévő vasútállomásokra, ezek műemlékké nyilvánításának szükségességére felhívja a figyelmet, valamint, hogy ösztönözze az olvasót a vasúti turizmusra. A projekt Románia Kulturális és Egyházügyi Minisztériuma Arad Megyei Igazgatósága kitüntetésében részesült.

A sorrendben harmadik, „A kender az etnológiától az ökológiáig – Egy növényi kultúra határokon átívelő revitalizációs programja” című projektnek célja a kender értékének és hasznosíthatóságának újrafelfedezése, és a fiatal generációk körében történő népszerűsítése volt (18. kép).

A kiindulási pontot a falvak emlékanyagának feltérképezése, a román, magyar, szlovák természetők és feldolgozók visszaemlékezései jelentették. Több olyan településen történtek adatgyűjtések, ahol nagy múltra tekint vissza a kendertermesztés és feldolgozás. A cél az volt, hogy vizsgálják a kenderfeldolgozás hagyományainak emlékanyagát. A terepmunka folytatásaként az iparág jelenlegi lehetőségeinek felmérésére összpontosítva a kender ipari, gyári feldolgozását vizsgálták.

A program egyik fontos része a fiatalok természetbarát ruházati cikkek iránti érdeklődésének felkeltése volt. Ennek céljából két „Öltözködjünk egészségesen”

---

¹⁴ SABĂU–CSOBAI 2005. 67.

¹⁵ MARTIN–COLTA 2005. 65.

című szakmai megbeszélést szerveztek, a fiatalok ösztönzése érdekében pedig az aradi Művészeti Gimnázium ruhatervezői osztályának végzősei számára megszervezték a kenderből készült ruházati divatcikkek vetélkedőjét.

„A kulturális identitás számít – Határon átívelő program a szellemi örökség megőrzéséért a DKMT régióban” volt a címe a 4. közös PHARE projektnek.¹⁶ A kutatás a majdani Szeged–Nagylak–Arad–Temesvár autópálya útvonalán található nyolc településen zajlott. Célja a helyi kulturális örökség feltérképezése és azonosítása volt, különös tekintettel a szellemi örökségre, és annak egy adatbázisban történő megőrzésére. Az autópálya megépítése elkerülhetetlenül előidézi a regionális fejlődést, ami jelentős változásokat hozhat a hagyományos kultúra területén. Ezért fontos célkitűzés volt a különböző etnikai közösségek lokális szellemi örökségének megóvása és átörökítése a következő generációk számára. Ennek érdekében megtörtént a diákok ismereteinek tesztelése saját hagyományaikról, beszélgetések folytak az etnikai-kulturális identitás megőrzésének jelentőségéről. A „Nagymama legjobb receptje” című, két helyszínen megrendezett vetélkedő elősegítette az önmeghatározó kulturális elemek azonosítását.

A projekt megvalósításában hangsúlyt kapott a kutatás folytatásának lehetősége és szükségessége. Lehetővé vált ugyanis, hogy más szervezetek, intézetek és etnikai kisebbségi egyesületek is folytassák a hagyományok megőrzésére és továbbörökítésére vonatkozó kutatásokat.

Az Arad Megyei Múzeum és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága legutóbbi közös PHARE CBC projektjének címe „A román és a magyar falu az európai uniós integráció tükrében – határon átívelő program a lokális kulturális identitás megőrzéséért” volt (19. kép).¹⁷

A projekt olyan programokat (kutatás, szemináriumok, kiállítások, film, könyvbemutató) foglalt magában, amelyek célja a két megye román és magyar falvainak kulturális identitását meghatározó hagyományos tevékenységek kutatása, népszerűsítése volt. A projekt résztvevői egyrészt fontosnak tartották ezeknek a hagyományos foglalkozásoknak egy lehetséges lokális brandként való konzerválását, másrészt pedig igyekeztek a sajtón keresztül európai elismertséget szerezni ezen hagyományoknak.

A bibliográfiai adatokra és levéltári kutatásokra alapozott terepmunka összesen tizenkét településen történt, a kutatás tárgya pedig a sertéstartás és húsfeldolgozás, a szőlőművelés és borkultúra, a pálinkafőzés, továbbá a kenyérsütés volt. A kutatás részét képezték az ezekkel a hagyományos tevékenységekkel kapcsolatos európai uniós elvárások és előírások, valamint a két ország viszonylatában hozzájuk kötődő törvényi rendelkezések.

A helyszíni vizsgálatok során készült interjúk a parasztság szemszögéből mutatják be, hogy az Európai Unió által megszabott előírások betartásával hogyan tud-

---

¹⁶ COLTA–MARTIN–CSOBAI 2008. 287.

¹⁷ COLTA 2009. 216.

ják konzerválni a hagyományos magyar és román közösségek ezeket az őket kulturálisan meghatározó tevékenységeket, illetőleg, hogy a változások mennyiben érintik a szokásokat.

A romániai és magyarországi szakközépiskolák diákjai körében szervezett interaktív szemináriumokon, a kutatási eredmények bemutatása után párbeszéd alakult ki a tradíció jelentőségéről a nemzeti identitás meghatározásában, valamint az ősi szokások megőrzésének és továbbhagyományozásának esélyeiről.

A Világoson megrendezett tudományos ülészen az Agrárigazgatóság szakemberei is részt vettek, akik elemezték a régió hagyományainak megőrzésére irányuló törvényi lehetőségeket, és a terepmunka következtetéseiből kiindulva felvázoltak olyan jövőbeni etnoturisztikai programokat, amelyek ajánlatai között szerepelnének ezeknek a hagyományos tevékenységeknek a termékei is.

A kiállítások és a dokumentumfilm a kutatás folyamatát, a kutatás tárgyát képező tevékenységeket mutatták be, különös tekintettel a modernizációra és azokra a változásokra, amelyek az EU-ba való belépés előtti és utáni években következtek be. A projekt eredményeit bemutató kötet tartalmazza a hagyományos foglalkozásokhoz kötődő hiedelmeket, történeti adatokat, törvényi szabályozásokat, interjúkat, melyeken keresztül igyekeznek képet adni e tevékenységeknek a fontosságáról, valamint megőrzésének szükségességéről a román és a magyar falvakban egyaránt.

A kutatás azt igyekezett bebizonyítani, hogy a magyar és román falvakban napjainkig gyakorolt 4 tradicionális tevékenység (szőlőművelés, pálinkafőzés, disznóvágás, kenyérsütés) méltó arra, hogy megőrződjön és támogatást kapjon egy multikulturális Európában.

Az 5 projekt számos értéket hozott a felszínre: 6 kiadvány, 5 dokumentumfilm, 5 kiállítás, több konferencia és szeminárium, több ezer fénykép, több ezer perc digitálisan őrzött hangzós anyag. A projektek egyik fontos hozadéka, hogy a közös terepmunkák erősítették a két intézmény munkatársainak szakmai és emberi kapcsolatait.

A nagyváradi Körösvidéki Múzeummal való kapcsolat korábról datálódik, hiszen a romániai intézmény munkatársai (Ion Godea, Aurel Chiriac) már az 1980-as évektől részt vettek a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága néprajzi táboraiban. Az együttműködés felújítására 2009-ben került sor, amikor a két intézmény vezetője, Aurel Chiriac és Szatmári Imre megállapodást írt alá az éves közös tevékenységről.

Az együttműködés keretében a két intézmény munkatársai szakmai tapasztalatcseréket és közös ásatásokat, kutatásokat szerveznek a régészet, a néprajz és a művészettörténet területén, viszonyossági alapon, közösen elfogadott tervek alapján, s vállalják, hogy a kutatási eredményeket megjelentetik. Együttműködnek kiállítások megvalósításában is. A 2010. évben az együttműködés keretében került sor a Körösvidéki Múzeum Régi román üvegikonok Erdélyből című kiállításának megnyitására a Munkácsy Mihály Múzeum Téglatermében (20. kép). A viszonyosság jegyében a Békés megyei múzeumi szervezet Az igazi csabai kolbász titka című kiállítást mutatta be Nagyváradon.

A két fél megállapodott abban, hogy együttműködik a Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteményére, illetve a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága történeti és néprajzi gyűjteményére alapozott új állandó kiállítás létrehozásában Gyulán, valamint abban is, hogy kölcsönösen népszerűsítik a másik fél tevékenységét, és vállalják, hogy saját kiadványaikban lehetőséget biztosítanak az együttműködés során létrejött írások megjelentetésére. Mindkét intézmény gondoskodik a folyamatos kiadványcseréről.

*

A trianoni Magyarország keretei között élő románok néprajzi kutatása a semmiből kezdett el építkezni a hetvenes-nyolcvanas években, s ebben kiemelkedő szerepet játszott Hocopán Sándor, aki maga köré gyűjtötte az érdeklődőket, az amatőr gyűjtőket, és szinte velük együtt tanulta a mesterséget. Ebben a munkában azonban szerencsére több jeles magyar szakember megértő segítségére számíthatott. Problémát jelentett azonban az, hogy a román közösségek tagjai a tájnyelvet jól ismerő, hazai román kutatók előtt nyíltak meg igazán, idegenként viszonyultak mind a magyar, mind pedig a romániai kutatókkal szemben.

A kutatási nehézségek másik tényezője az volt – és napjainkig is az –, hogy kevés az anyanyelven beszélő kutatók száma, ezért nekik a történeti, de főként a néprajzi kutatás szinte minden területének a vizsgálatát fel kell vállalniuk.

A néphagyomány meghatározó szerepe a közösség tudatában nem annyira racionálisan, hanem inkább ösztönösen fedezhető fel. A román lakosság a letelepedés időszakától egészen a 20. század közepéig, az izoláltság és a konzervativizmus következményeként, egy erősen nyelvhez kötött népi kultúrát őrzött meg. Ez a kultúra változott meg gyökeresen, robbanásszerűen az 1960-as évektől a gazdasági fejlődés, a társadalmi átrendeződések, az új kommunikációs technikák, rendszerek betörése következtében. Ebben a korszakban érzékelhető, hogy a közösség szinte máról holnapra tudatosan meg akart szabadulni mindattól, ami addig sajátja volt. Ez a folyamat számos negatív következménnyel, súlyos veszteségekkel járt együtt. A folyamat lassításában, átrendeződésében nagy jelentősége volt az öntevékeny hagyományápoló csoportok keretében történő felelevenítésnek. Folyamatos korosztályváltásokkal aktív, tevékeny kultúraápoló közösségek jöttek létre, amelyek országszerte meghozták a Békés megyei román közösségek hírnevét, népszerűsítve elsősorban a néptánc- és népdalkincset.

A Békés megyei román nemzetiségi közösségeknek a 20. században létérdekévé vált minden olyan lehetőség kihasználása, amely a közösségérzést elősegítette. Ez lehetett és ez lehet napjainkban is a tradíciók révén megőrkített szokásrend tudatos megőrzésének a legfontosabb oka.

A bázismúzeum elkövetkezendő éveinek tervei között szerepelhet a gyűjteményeknek, adattáraknak, fotótáraknak a még fellelhető anyagokkal való folyamatos bővítése. Folytatódik a terepmunka a románok által is lakott településeken, különös

hangsúlyt fektetve a kevésbé kutatott területekre, valamint a népi kultúra változási folyamatának vizsgálatára. A néprajzi és történeti vizsgálódásokon kívül célszerűnek látszik a kutatásokat kiterjeszteni – szakemberek bevonásával – a tájnyelvi sajátosságok és a nyelvéllapot rögzítésére, majd elemzésére.

A múzeumi szakembereknek azokkal az újabban kialakult szokásokkal is foglalkozniuk kell, amelyek megőriztek néhány elemet a tradicionális életmódból, de ugyanakkor sok olyan új elemet emeltek be, amelyek lassan hagyományossá válnak, azaz beépülnek a közösségek mindennapjaiba, ünnepeibe.

IRODALOM

COLTA 2004

Colta, Elena Rodica (red.): Obiceiuri și tradiții populare. Interferențe culturale transfrontaliere – Népi szokások és hagyományok. Határokon átívelő kulturális interferenciák. Arad, 2004. 543.

COLTA 2009

Colta, Elena Rodica (red.): Satul românesc și maghiar în contextul integrării în Uniunea Europeană. Program transfrontalier de conservare a identității culturale locale – A román és a magyar falu az Európai Unió integráció tükrében. Határon átívelő program a lokális kulturális identitás megőrzéséért. Arad, 2009. 216.

COLTA–MARTIN–CSOBAI 2007

Colta, Elena Rodica – Martin, Emilia – Csobai, Elena: Cânepa de la etnologie la ecologie. Un program transfrontalier de revitalizare a culturii cânepii – A kender az etnológiától az ökológiáig. Egy növényi kultúra határon átívelő revitalizációs programja. Arad, 2007. 144.

COLTA–MARTIN–CSOBAI 2008

Colta, Elena Rodica – Martin, Emilia – Csobai, Elena: Identitatea culturală contează. Un program transfrontalier de salvagardare a patrimoniului imaterial din DKMT – A kulturális identitás számít. Határon átívelő program a szellemi örökség megőrzéséért a DKMT régióban. Arad, 2008. 287.

CSOBAI 1988

Csobai Elena: A Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének története 1948–1988-ig. Gyula, 1988.

CSOBAI 1996

Csobai, Elena: Înființarea muzeului din Bichișciaba ca muzeu de bază al românilor din Ungaria. Lumina, IV. (1996) 7–12.

CSOBAI–MARTIN 1999

Csobai, Elena – Martin, Emilia: Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria – A magyarországi román ortodox egyház kincsei. Gyula, 1999. 123.

HÄLMÄGEAN 2009

Hälmägean, Gabriel: Parteneriat muzeal în cadrul programului european de cooperare transfrontalieră. Izvorul, Nr. 30. (2009) 59–71.

KÄLLAI 2010

Dr. Källai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról 2010. (*cervinus.s8.vhost.hu/dokumentumok/nszsz/jelentes_2010.pdf*)

MARTIN 1999

Martin, Emilia: Cercetări în cadrul taberelor etnografice. Izvorul, 20. 1999. 54–61.

MARTIN-COLTA 2005

Martin, Emilia – Colta, Elena Rodica: Gări și tradiții populare. Trasee culturale transfrontaliere pe calea ferată – ghid turistic – Vasútállomások és néphagyományok. Határon átvélő vasúti kulturális utazások. Arad, 2005.

MARTYIN 2001

Martyin Emília: A magyarországi románok bázismúzeuma. Barátság, (2001. december).

MARTYIN 2004

Martyin Emília: Nemzetiségi hagyományok, értékek. In: Majláthné Dénesi Andrea (szerk.): A román nemzetiségűek helyzete Békés megyében. Békéscsaba, 2004. 27–30.

MARTYIN 2010

Martyin Emília: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum. In: Ando György (szerk.): A Békésvármegyei Régészeti és Múvelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. Új sorozat I. Békéscsaba–Gyula, 2010. 132–173.

PETRUSÁN-MARTYIN-KOZMA 2000

Petrusán György – Martyin Emília – Kozma Mihály: A magyarországi románok. Változó világ, 29. (2000) 128.

SABÄU-CSOBAL 2005

Sabäu, Sorin – Csobai, Elena: Gări și tradiții populare. Trasee culturale transfrontaliere pe calea ferată – Vasútállomások és néphagyományok. Határon átvélő vasúti kulturális utazások. Arad, 2005. 67.

The Base Museum of the Romanians Living in Hungary

- Emilia Martyin -

Resume

The Trianon borderline having been drawn, a thematic research on the Romanian ethnic minority staying behind in Hungary was started from the mid-20th century, recognizing the fact that an examination of the history and the cultural and folklore characteristics of the ethnic minorities living in Hungary may not be omitted from the researches in Hungary. Several Hungarian historians and ethnographers and museologists have followed with attention the specific cultural aspects of the Romanian population of the settlements in Hungary.

With a national catchment area, since autumn 1974, the research on the history and the ethnography of the Romanians in Hungary have been provided for by the Békés county organization of museums. The decision of the Ministry, i.e. that Békés county organization of museums, in addition to being a base museum for the Slovaks, should extend its activities of the kind in terms of the domestic Romanians, may be justified by the fact that Romanians in the largest numbers live in Békés county. Another aspect is that the number of the relics and the data referring to the Romanians in the historical and ethnographic collections of Békés county museum organization were scarce up to the early 1970s.

Békés county museum organization has been studying the historic past and the popular culture the Romanian communities of Békés and Hajdú-Bihar and Csongrád counties for 4 decades. A task of the organization is to collect and to continuously process ethnographic relics, historic documents and relics of spiritual culture referring to the Romanian ethnic minority living in Hungary. In addition, the organization is also supposed to elaborate and to present and to popularize at exhibitions and lectures the various fields of the history and the ethnography of domestic Romanians.

Martyin Emília
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
Erkel Ferenc Múzeum
5700 Gyula, Kossuth u. 17.
E-mail: martyinemilia@gmail.com

1. kép. Néprajzi gyűjtés az eleki Szabó Péternél

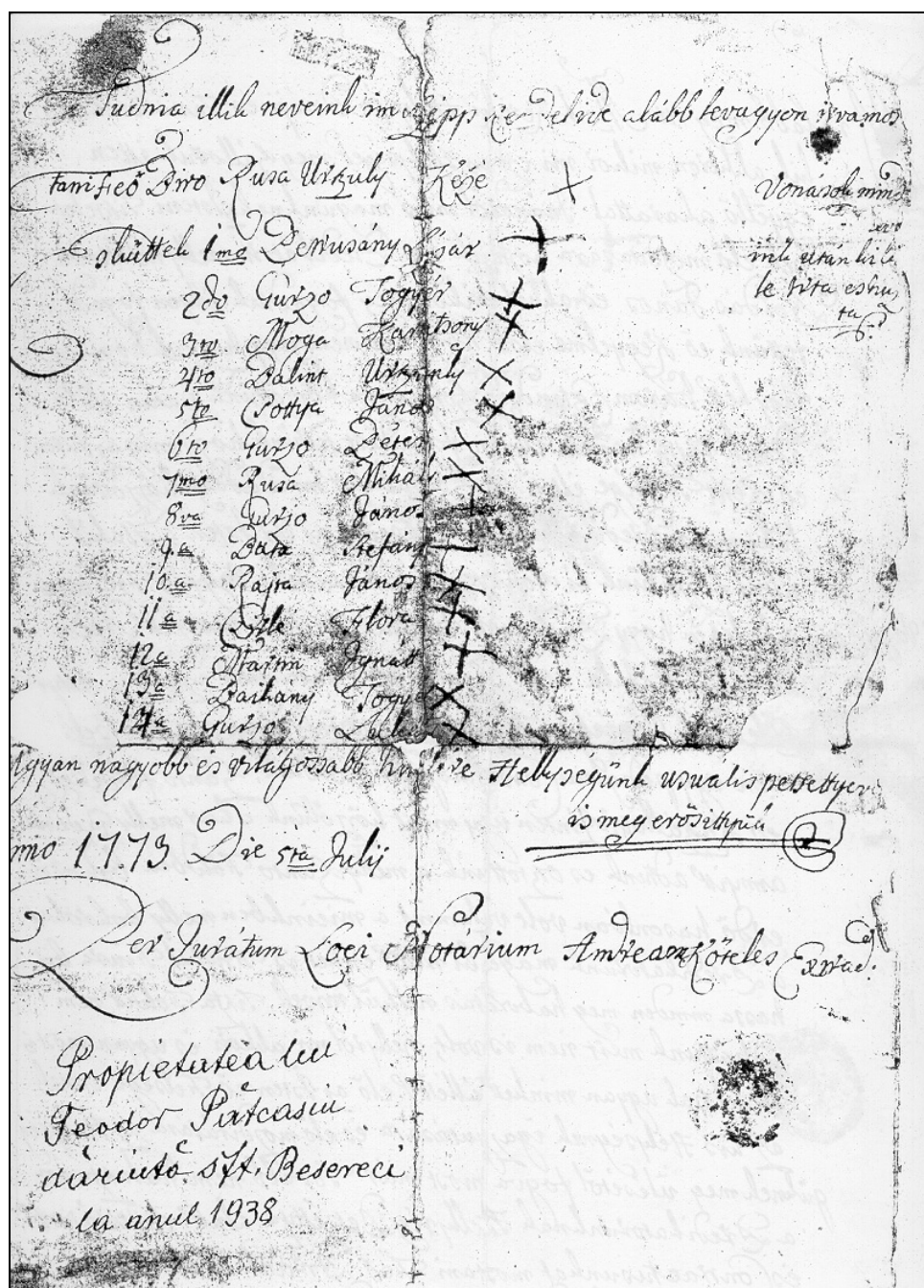
2. kép. Méhkeréki adatközlők

3. kép. Néprajzi tárgyak a méhkeréki iskolában

4. kép. Régi román lakóház Méhkeréken

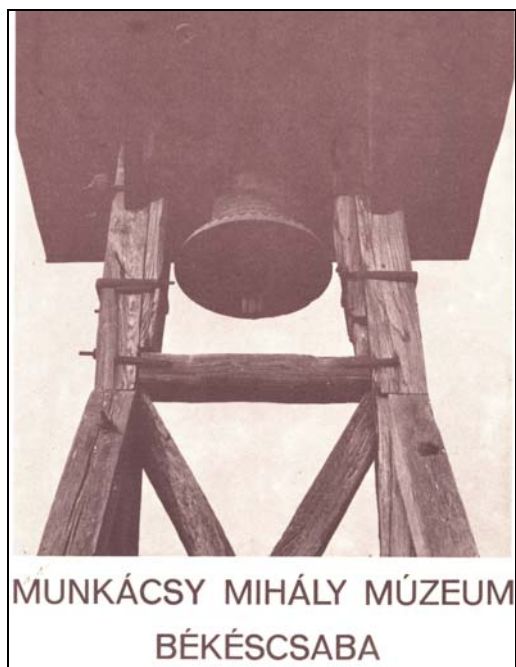

5. kép. A méhkeréki pap szerződésének részlete, 1773

6. kép. Kétegyházi románok
a 19. században

7. kép. Hímzett dísztrülkőző

8. kép. A Coresitől a Calendarul nostruig című kiállítás vezetője

9. kép. A kétegyházi román tájház tisztaszobája

10. kép. A bedői betlehemes játék szereplői az 1980-as években

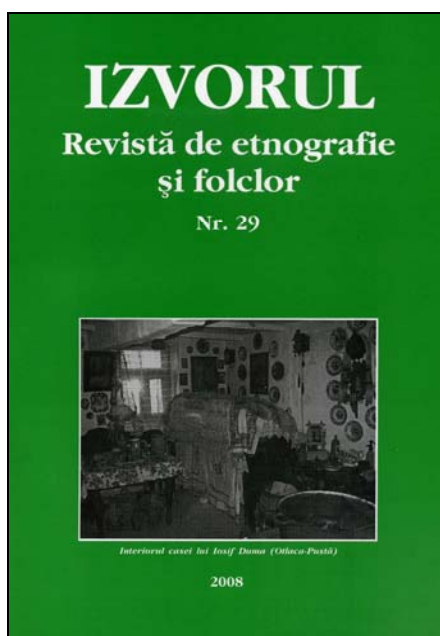
11. kép. Nagypénteki körmenet a gyulai ortodox katedrálisban

12. kép. A békéscsabai román ortodox temető

13. kép. Eleki kecskemaszk (turca)

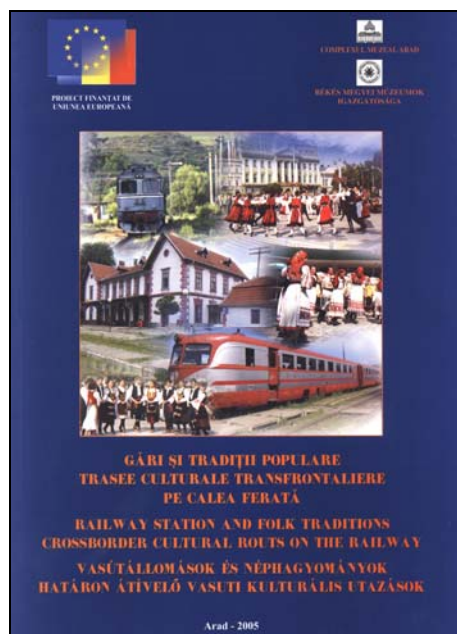
14. kép. Az Izvorul című román néprajzi folyóirat

15. kép. A Lumina című történeti, kulturális folyóirat

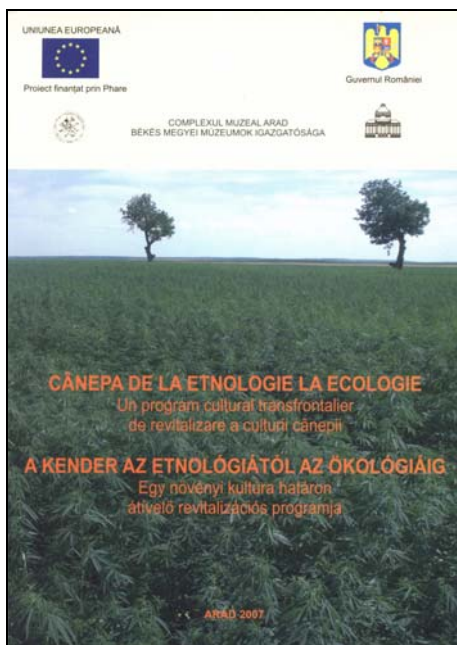

16. kép. A Phare 2004 kötet

17. kép. A Phare 2005 kötet

A magyarországi románok bázismúzeuma

18. kép. A Phare 2007 kötet

19. kép. A Phare 2009 kötet

20. kép. A Régi román üvegikonok Erdélyből című kiállítás megnyitója a Munkácsy Múzeumban